

הרב יעקב אריאל

היוב שבת בהכנסת אנשים לבידוד

שאלה

אדם לא התחסן ושהה בחברת אנשים אחרים. אח"כ התברר שהוא חולה מאומת, ובכך הוא גרם לאותם אנשים להיכנס לבידוד. האם יש מקום לחייבו על כך?

א. המגפה דומה לאש

המגפה מתפשטת כמו אש בשדה קוצים, האש נמצאת בכל מקום. חיסון הוא התריס מפני התפשטות הנגיף. מי שלא התחסן, דינו כדין מי שלא כיבה אש הדולקת בחצרו, והאש יצאה ואנשים נכוו ממנה. אותו אדם חייב מדין 'אשו משום חיציו', אע"פ שהוא לא חבל במו ידיו, אלא לא שמר על האש שלא תתפשט. כך מבואר במסכת בבא קמא (כג ע"א):

וכי מאחר דמאן דאית ליה משום חיצו אית ליה נמי משום ממונו, מאי בינייהו? איכא בינייהו, לחייבו בארבעה דברים.

אין נפקא מינה אם הוא הבעיר את האש בעצמו, או שהייתה אש דלוקה בחצרו והוא ידע עליה ולא מנע את התפשטותה אל מחוץ לחצרו. בשני המקרים הרי הוא כמזיק בחיציו, כמבואר בגמרא (שם):

כגון שנפלה דליקה לאותו חצר, ונפלה גדר שלא מחמת דליקה, והלכה והדליקה והזיקה בחצר אחרת...

מכיוון שהגדר נפלה מאליה, חיובו של אותו אדם רק משום ממונו 'שורו הוא ולא טפח באפיה'. אך אם הגדר נפלה משום שלא מנע את התפשטות האש, כתב רש"י: 'דאי מחמת דליקה חציו הם'. החיסון הוא כמו גדר, לכן, מי שנדבק אף על פי שהתחסן, הרי זה כגדר שנפלה שלא באחריותו. אך מי שלא חוסן, הריהו כחצר ללא גדר. אחריותו היא לגדור, דהיינו להתחסן, או לפחות להימנע מלהגיע למקומות הומי אדם. יתרה מזאת, הדבר לא דומה לאש בחצרו, אלא לאש שבגופו ממש. הוא דומה למי שגחלת בידו והוא נכנס עימה למקום דליק וגרם שם להצתה. וגם אם נניח שהגחלת אינה לוחשת אלא רק עוממת, מכיוון שיש חשש שתתלקח, הוא אחראי על כך. יתר על כן, בגמרא (ב"ק כב ע"ב) נאמר:

1. רש"י, ב"ק כג ע"א, ד"ה שלא מחמת דליקה.
2. ר' ב"ק ט ע"ב שרק גחלת דמעמיא ואזלא פטור. אך בנ"ד אדרבה, לא זו בלבד דלא מעמיא ואזלא, אלא היא עלולה להתגבר יותר.

ורבי יוחנן אמר: אפילו שלהבת - פטור, קסבר: צבתא דחרש קא גרים, לא מיחייב עד דמסר ליה גוּזא סילתא ושרגא.

ופירש"י: 'גוּזא - עצים יבשים. וסילתא - עצים קטנים דקים דהאי ודאי פושע הוא'. באוויר מתעופפים גיצי אש לרבבות, ומי שמתהלך בתוכם בבגד דליק, שאינו חסין אש, הוא כמי שמחזיק בידו חומרי בערה והוא מצית אותם, גם ללא כוונה. ולענייננו אין צורך להיכנס לדקויות, די בכך שיש חשש רחוק שמא ידביק, ועפ"י הוראות משרד הבריאות כל מעגל המסופקים שבאו איתו במגע חייבים להיכנס לבידוד. הגורם לכך אשם בנזק שנגרם להם.

ב. היוב 'שבת'

המכניס חברו לבידוד דינו כחובל בו. החובל בחברו חייב בחמישה דברים: נזק צער, ריפוי שְׁבֵת ובושת, וכך נפסק להלכה ברמב"ם וב'שלחן ערוך'.³ יש חיוב חבלה גם על אחד מהדברים, וגם אם עושה פעולה שמבטלו ממלאכתו - חייב בשְׁבֵת, כגון מקרה שהכניס אדם לבידוד. וכן מבואר בגמרא (ב"ק פה ע"ב) 'שְׁבֵת - דהדקיה באינדרונא ובטליה'. וכתב הרא"ש (ב"ק סי' ג):

שְׁבֵת דהדקיה באדרונא ובטלו ממלאכתו נותן לו דמי שבתו. ומסתברא דמיירי שהכניסו לחדר וסגרו בתוכו. אבל אם היה כבר בחדר וסגר עליו הפתח גרמא בנזקין הוי כמו פורץ גדר בפני בהמת חברו ויצאה ונאבדה דאמרין לעיל בפ' הכונס (דף נה ב) דפטור מדיני אדם. ומה לי פורץ גדר ונאבדה ומה לי גודר בפניה ומתה ברעב.

החשש להדבקה בנד"ד דומה למי שאילץ את חברו להיכנס לחדר מבלי יכולת לצאת. אומנם הוא לא עשה זאת בידי ממש, אך הדבר דומה לאש שהתפשטה ואילצה אדם להיכנס למקום מוגן ולהסתגר שם. חיצו של האחראי על התפשטות האש הם שדחפו אותו לשם. כך גם בנד"ד, חוקי המגפה הזאת קבועים, עד כמה שאנו מכירים אותם, הן חוקי הטבע והן ההלכות והחוקים המתחייבים מהם. ממילא כל שרשרת התוצאות נגזרת ישירות מהרגע שהאחראי להתפשטות בא במגע עם אחרים, ומכיוון שהאחרים חייבים להסתגר, כדי למנוע את התפשטות המגפה, וכדי לברר אם הם עצמם נדבקו, הוא אשם בהסתגרותם.

הדבר דומה גם למי שהכניס אדם להסגר והעמיד אריה שימנע את יציאתו, והוא חייב בשְׁבֵת. דוגמה לזה בגמרא (ב"מ צ ע"ב): 'הרביץ לה ארי מבחוץ, מהו?... חסימה מעלייתא היא!' ואף כאן הוא הביא עליהם את האריה, בין אריה ממשי ובין 'אריה' הלכתי או משפטי, כי סוף סוף המבודד היה מסוגר בחדרו מבלי לצאת. אומנם הגמרא (עירובין עח ע"ב) משתמשת במושג 'אריא דרביע עליה' במשמעות הפוכה. חסימה הלכתית מכונה כ'אריה', ולכן אינה נחשבת לחסימה מוחשית. 'עשאו לאשירה סולם... פיתחא הוא, אריא

3. רמב"ם, הל' חובל ומזיק פ"א ה"א; שו"ע, חו"מ סי' תכ סע"ג.

דרביע עליה'. בסוגיה שם, נחלקו תנאים ואמוראים ופוסקים מתי 'אריה' הלכתי נחשב למכשול מציאותי ומתי לא.⁴ אך בנ"ד מה לי 'אריה' ממשי מה לי 'אריה' הלכתי, סוף סוף למעשה הוא אינו יכול לצאת מהסגרו.

חיוב שְׁבֵט הוא דין מחודש באדם, אף שביטולו ממלאכתו הוא רק גרמא. ואכן אין חיוב שְׁבֵט בחובל בבהמה, אלא רק דין נזק, דהיינו רק דמי פחת בערכה הכללי של הבהמה (דין שְׁבֵט כלול בדמי הנזק אם ערך בהמה ירד עקב כך, אך שְׁבֵט לבדה אין בבהמה).⁵ ומכיוון שהחידוש של דין שְׁבֵט באדם הוא שחייב גם על גרמא, נראה שחייב גם על מניעה הלכתית, שגם היא מעין גרמא,⁶ מה גם שהמחויב בבידוד עלול להיענש ענישה מוחשית אם יצא, א"כ זהו 'אריה' ממש.

ג. כיצד שמין נזק 'שבת'?

שכיר שנאלץ להיעדר מעבודתו צריך לקבל החזר כפועל בטל, ואם ביטוח לאומי מפצה אותו על כך, יש לנכות תשלומים אלו מחיובו של המזיק. לא מצאנו בגמרא ובפוסקים שומה לעצמאי. מסתבר ששמים את ההפסד על סמך ממוצע של הכנסותיו, וא"כ ייתכן שיש לשלם גם על הפסד של עיסוקים חשובים שהם שווים לאדם לא פחות משכר עבודה. אך גם אם נניח שאין דין שְׁבֵט אלא בהפסד שכר עבודה, יש כאן דין אחר מדיני חובל - צער. מה לי צער גופני ומה לי צער נפשי. אדם שנאלץ להתנתק ממשפחתו ומחלק גדול מעיסוקיו, ובפרט אם חל באותם שבועיים יום טוב, כגון פורים, הוא ראוי לפיצוי. ניתן לשער את הפיצוי בדומה למה ששמין צער. ובר מן דין יש ללכת בעקבות הגאונים שהביא הרא"ש (ב"ק סי' ג):

שלא יהא חוטא נשכר ושלא יהו ישראל פרוצים בנזקים נהגו חכמים אחרונים לנדותם עד שיפייסו בממון ומעשה באחד שהפיל שינו של חבירו ונידהו מר רב צדוק גאון ז"ל ואמר לו דבר קצוב [איני] חותך עליך לך ופייסו או בדברים או בממון... כך מנהג בשתי ישיבות שכל מי שחובל בחבירו בעינו או בשינו או באחד מאיבריו אף על פי שאין פוסקין דין עליו לשלם דמי עינו או דמי שינו ודאי מנדין אותו עד שיפייס אותו בין במועט בין בהרבה... משערים [בלבם] שיעור קרוב [עד כמה מגיע לתת לון] ואין מגלין אותו. ומנדין החובל עד שיפייס הנחבל ורואין כמה מגיע לתת לו.

וכן נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' א סעי' ה. ולפני כן (שם, סעי' ב) נפסק: אדם שחבל בחבירו, אין מגבים דיינים שאינם סמוכים בארץ ישראל, נזק, צער ופגם ובושת וכופר, אבל שבת וריפוי מגבים. הגה: וי"א שאף ריפוי ושבת אין דנין

4. ור' אנציקלופדיה תלמודית, ערך אריא דיונים באחרונים במקרים דומים.

5. ב"ק פז ע"א: חומר באדם מבשור; ר' תוס' גיטין מב ע"ב, ד"ה שור; שו"ע חו"מ סי' שז סעי' ו.

6. הרמב"ן בקונט' דינא דגרמי כתב שהזק שאינו ניכר, דהיינו נזק הלכתי, הוא מדין גרמי, ולדעת הריטב"א גטין נג הוא גרמא, אך לשניהם אסור לגרום נזק לכתחילה, ר' ב"ב כב ע"ב.

(טור בשם רא"ש), ולא ראיתי נוהגין לדקדק בזה, רק כופין החובל לפייס הנחבל ולקנסו כפי הנראה להם וכמו שיתבאר בסמוך סעיף ה'.
וזו לשון הרמב"ם (הל' חובל ומזיק פ"ה ה"ט):
חובל בחבירו אף על פי שנתן לו חמשה דברים אין מתכפר לו... ולא נמחל עונו עד שיבקש מן הנחבל וימחול לו.
הנחבל יכול לדרוש פיצויים כדמי מחילה, וכשמגיעים לעמק השווה באשר לגובה הפיצויים, הנחבל חייב למחול. אומנם בימינו אין לנו כוח לנדות אדם, אך יש לבית הדין כוח לדרוש מאדם להגיע להסדר פיצויים עם הנחבל, ובית הדין יכול לשמש כבורר בין הצדדים. וכשמדובר במורים שלא התחסנו והכניסו ילדים רבים לבידוד, אין בתשלום פיצויים בלבד פתרון לבעיה. הצער שנגרם לילדים, שאולצו להיסגר, חמור יותר. הסנקציה המוטלת על החובל באדם מבוגר היא: 'מנדין החובל עד שיפייס הנחבל' (רא"ש, שם), וכאמור תמורת פיצויים מוסכמים אפשר להגיע למחילה. אך קטן לאו בר מחילה הוא, וכיצד ניתן לפצות אותו עד שיתפייס? אעפ"כ לא נראה שפטור מלפצות מצטער קטן. הוא חייב בפיצוי, עפ"י הערכה דומה למבוגר, אלא שלמרות הפיצוי הוא לא יצא ידי חובתו, ויש להגיע עם ההורים להסדר סביר שישמש פיצוי לילדים. אומנם מורים שיסרבו לשלם אין לנו היום כוח לנדותם, אך ההורים יכולים למנוע את כניסתם לכיתות, ע"י השבתה,⁷ עד שיפצו את תלמידיהם (כידוע, המורים הועמדו בראש התור להתחסן, ומורים שפשעו ולא התחסנו במועד חייבים לשאת באחריות).

ד. ספק מזיק

לכאורה ההכנסה לבידוד היא רק מחשש שמישהו נדבק, אך אין ודאות בכך, וכי מספק מוציאים ממון? יתרה מזאת, הרשויות לא אסרו על מי שלא התחסן ללמד בכיתה, הוא פעל בתום לב. מדוע יש להאשימו ולחייבו על כך?
א. הוראת הבידוד ממשרד הבריאות חלה על כל מי שהיה במגע עם מי שחשוד שהוא נושא את הנגיף. בגלל החשש לסכנה שבדבר, ובפרט לציבור כולו, זו הוראה הלכתית מוחלטת - 'ונשמרתם לנפשותיכם', וכן דרישה חוקית של משרד הבריאות הממשלתי, ודינא דמלכותא דינא'. אומנם סיבת הבידוד היא מספק, אך זהו ספק פיקוח נפש, וגם מספק חובה להסתגר. הסגר הוא חובה ודאית.⁸
ב. דעת הרופאים, שהם המקצועיים בתחום זה, היא, שרק מי שעבר חיסון או חולה שהחלים, אין חשש שהוא ידביק אחרים. המשפטנים, שהרפואה אינה מקצועם, מהססים אם ליישם בחוק את דעת הרופאים. 'זכות הפרט' היא מבחינתם חד-צדדית, ישנה רק זכות להדביק. לנדבקים הרבים לא עומדת 'זכות הפרטים' למנוע מעצמם את ההדבקה.

7. אומנם אם מדובר בשיעורי תורה, אין לבטל תורה מתינוקות של בית רבן, אלא למצוא תחליף לימודי זמני. כמו"כ יש להזהיר את המורה לפני נקיטת צעד כה חריף.
8. דוגמה רחוקה לכך היא ספק טומאה ברה"י וכן סוטה, התורה הטילה עליהם דין טומאה מיוחד. זו הלכה ודאית, אף שמקור הטומאה היה מוטל בספק.

מבחינת המשפטנים האחריות להימנע מהדבקה מוטלת על הנדבק, ועליו להיזהר לא לבוא במגע עם אף אדם אחר. ואכן, אם גם הנדבקים אינם מחוסנים, זכותם אינה גדולה מזכותו של מי שהדביק אותם. אך אם מדובר במי שאינם יכולים להתחסן, כגון קטינים חסרי ישע שהחיסון הקיים אינו מתאים להם, וגם אי אפשר לדרוש מהם אחריות, השכל הישר מחייב כל בר-דעת לנהוג באחריות כלפיהם ולא לסכנם. הפורמליזם המשפטי אינו מוגן מפני הנגיף ואינו פוטר אדם מלהפעיל את שכלו ואחריותו. אך גם אם הוא נחשב שוגג, הוא אחראי על מעשיו, כמבואר במשנה (ב"ק פ"ב מ"ו) 'אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן...' (ואכן הורים שאינם מחוסנים אינם רשאים לשלוח את ילדיהם לבית הספר ואינם זכאים לתבוע פיצויים).

ה. הדבקה במחלה עצמה

כל דיונונו התמקד בחיוב שְׁבֵת בגלל חובת הבידוד בלבד. אך אם מישהו נדבק באמת וחלה, החובל חייב בארבעה דברים. כל זאת מתוך הנחה שידוע לנו מיהו המדביק. אולם הא גופא מנלן? ייתכן שמקור ההדבקה הוא אחר, וכדי לחייב אדם בארבעה דברים יש צורך בהוכחה שאכן הוא שהדביק. ומניין לנו שהוא המדביק? לדוגמה: מורה בכיתה שבה הודבקו תלמידים וחלו ל"ע, כדי לחייבו בארבעה דברים יש צורך בבדיקה אצל משפחות התלמידים אם הן כולן מחוסנות ואין ביניהן חולה מאומת. אך אם לא נמצא שום מקור אחר, מסתבר מאוד שמקור ההדבקה הוא המורה. אלא שאין מוציאין ממון על סמך השערה, גם אם היא סבירה, וכפי שמצאנו בגמרא (ב"ב צג ע"א):

שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישוך - אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו; רבי אחא אומר: גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו - בידוע שזה הרגו.

אך אין הלכה כר' אחא, כי אין הוכחה שגמל זה או שור זה נגחו ונשכו. יש רק סבירות גבוהה שהם עשו זאת, משום שהם מוחזקים ליגח ולנשוך. לעומת זאת, ב'אומדנא דמוכח' - מוציאים ממון, כפי שמצאנו בגמרא (שבועות מו ע"ב):

אבל במקום שאינו יכול לחבל בעצמו נוטל שלא בשבועה... שעלתה לו נשיכה בגבו ובין אצילי ידיו. ודלמא אחר עביד ליה! דליכא אחר.

בנשיכה על ראשו יש רק אחד שברור שהוא החובל. היו שם רק שניים, ואחד מהם יצא ונשיכה על ראשו, אם כן ברור כשמש שהשני הוא החובל. אך בנד"ד, אע"פ שבדקנו את משפחות התלמידים ואין בהן מי שהדביק, ויש סבירות גבוהה שהמדביק הוא מי שלא חוסן, בכל זאת עדיין יש סבירות נמוכה שמקור ההדבקה היה אחר ולא המורה. במצב כזה דנה המשנה (שבועות מד ע"ב):

כל הנשבעין שבתורה נשבעין ולא משלמין. ואלו נשבעין ונוטלין: השכיר, והנגזל, והנחבל... נחבל כיצד? היו מעידים אותו שנכנס תחת ידו שלם ויצא חבול, ואמר לו: חבלת בי, והוא אומר: לא.

וכך גם נפסק ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' צ סעי' טז):

הנחבל כיצד, ראוהו עדים שנכנס תחת ידו של חבירו שלם ויצא חבול, ולא ראוהו בשעה שחבל בו, וזה אומר: חבל בי, וזה אומר: לא חבלתי בו, הרי זה נשבע ונוטל. אלא שהתקנה הייתה שנחבל יישבע וייטול. כאן אין מי שיכול להישבע. גם אם היה מדובר באנשים מבוגרים, אין מי שיכול להישבע שהמורה הוא שהדביק. מאידך גיסא המורה פשע שלא התחסן, וזו היא בעצם מטרת התקנה, שמי שפשע יישא באחריות. מבחינה זו המדביק בנד"ד חמור יותר מזה שנכנס תחת ידו של חברו. שם הוא לא פשע (אם כי ייתכן שמדבר שראינו אותם רבים לפני שנכנסו תחת ידו), מה שאין כן כאן, שהמדביק פשע, וכן בדין אש בגמרא (ב"ק סב ע"א) 'עשו תקנת נגזל באשו...'⁹ ובנד"ד יש גם חבלה וגם אש. אלא שצ"ע אם במקום שאין שבועה עשו ג"כ תקנה לחייב את החובל. אלא שבלאו הכי היום איננו מטילים שבועה, ובמקום שבועה מתפשרים. ראוי אפוא לחייב את המדביק בדמי התפשרות, כמו שכתבנו לעיל לעניין שְׁפָתָהּ.

9. רש"י, ב"ק סב ע"א: 'כי היכי דתקנו רבנן לנגזל לישבע כמה גזלו ויטול דתנן במסכת שבועות (דף מד:): אלו נשבעין ונוטלין השכיר והנגזל כך תקנו באשו שישבע מה הטמין ויטול'.